

Bedelrok, gemaakt door mevrouw Siny van den Berg-Zieltjens, nu 83 jaar oud. Voor haar dochter Thil van Twisk, die het rokje in 1946 heeft gedragen bij de viering van de bevrijdingsdag. De rok is gemaakt van restjes stof uit de jaren in en ook vòòr de oorlog. (Foto: Gerard van Yperen)

DE NATIONALE FEESTROK 1946-1948 ¹⁾

OVER PATCHWORK EN POLITIEK

Vlecht in Uw rok het patroon van Uw leven
Vrouwen en meisjes van dorp en van stad.
Lichtend symbool van het vrouwelijk streven,
Draagt het verheugd, als de bloem draagt haar blad.

Eenheid in veelheid van lijnen en kleuren,
 Vormt met Uw rok het saamhorig verband,
 In het geheel van historisch gebeuren,
 Tooit het ontwerp met Uw hart en Uw hand.

Stempelt Uw rok met het merk Uwer dagen,
 Voert dat wat Was en wat Is in Uw vaan.
 Heden - Verleden, blijmoedig gedragen,
 Siere Uw kled, Uw gezin, Uw bestaan. ²⁾

Wie in Leeuwarden het Verzetsmuseum Friesland bezoekt treft in de vaste collectie twee etalagepoppen aan, gekleed in bontgekleurde handgemaakte 'lapjesrokken'. Het zijn exemplaren van de 'Nationale Feestrok', het onderwerp van het hiervoor geciteerde Lied. Het maken van zo'n rok werd direct na de Tweede Wereldoorlog gepropageerd door de bekende Amsterdamse verzetsvrouw A(drienne) M(inette) Boissevain-van Lennep (1896-1965) als een symbolische politieke daad: de rokken moesten een vrouwelijke uitbeelding zijn van de sfeer van wederopbouw en vernieuwing in het toenmalige net bevrijde Nederland. Als het aan Mies Boissevain, overlevende van het vrouwenconcentratiekamp Ravensbrück, had gelegen hadden alle Nederlandse vrouwen vanaf de eerste viering van bevrijdingsdag op nationale hoogtijdagen een kledingstuk gedragen dat was samengesteld uit oude lapjes. Het ideële uitgangspunt van dit patchwork was, dat door een smaakvolle en kleurrijke rangschikking ook allerlei restjes stof die op zichzelf niet bijzonder zijn of die op het eerste gezicht zelfs 'vloeken', samen iets moois vormen, en iets nieuws: een geheel dat meer is dan de samenstellende delen. 'Eenheid in veelheid van lijnen en kleuren', zoals in het lied de lapjesvariant van de politieke doorbraak luidt. Die doorbraak was het in brede kring levende idee dat de tijd van zuilen en 'hokjes' en van de scherpe scheidslin tussen wel en niet-confessioneel voorbij was. Allemaal samen zouden we een nieuwe harmonische maatschappij opbouwen. De PvdA bijvoorbeeld, die als 'volkspartij' in de plaats kwam van de oude socialistische SDAP, was een resultaat van dit 'doorbraak'-denken.

Richtlijnen

Volgens de door Boissevain uitgevaardigde richtlijnen (daar was een stencil van, met getekende voorbeelden) mocht men vrijelijk variëren op het patroon waarin de stofjes aan elkaar werden gezet. Alleen de zoom moest altijd uit effen punten bestaan. Daarin zou allereerst door iedereen middenvoor '5 mei 1945' worden geborduurd en vervolgens kwamen de data van de nationale vieringen waarbij de rok gedragen was. Op de rest van de rok zouden ook herinneringen aan het gezinsleven worden aangebracht. In de levensrok (de titel die Boissevain prefereerde) dienden beide soorten ervaringen te worden vervlochten, want Boissevain, die een vooraanstaand feministe was, stond voor dat vrouwen zowel thuis als in de maatschappij een belangrijke rol vervulden. Om diezelfde reden was het de bedoeling dat vrouwen de rok ook zouden dragen bij huiselijke hoogtepunten. 'Saamhorigheidsfeestdagen en persoonlijke' vond zij allebei nodig 'voor het geluk en de harmonie van het mensenbestaan'. Als alle vrouwen zo'n feestrok aanhadden zouden eenheid (iedereen als het ware in uniform) zowel als uniciteit (ieders persoonlijke variant) zijn gegarandeerd.

Feestrokken in musea

Behalve het Friese Verzetsmuseum bezitten nog diverse andere Nederlandse musea exemplaren van dit naar hedendaagse maatstaven nogal curieuze politieke expressiemiddel. Het Amsterdams Historisch Museum exposeerde

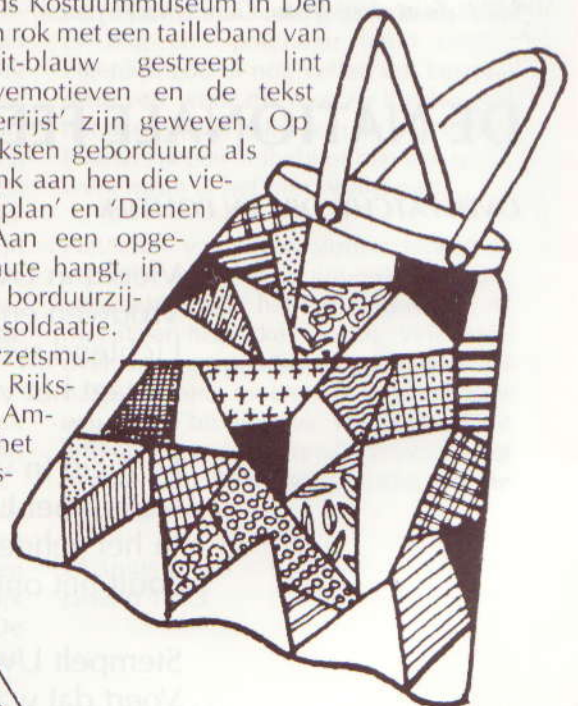

Feestrokken in het Verzetsmuseum te Leeuwarden. (Foto: Tom de Ridder)

een aantal jaren terug een lapjesrok waarop met oranje kettingsteek '5 mei 1946' staat geborduurd.

Het Nederlands Kostuummuseum in Den Haag bezit een rok met een tailleband van oranje-rood-wit-blauw gestreept lint waarin leeuwemotieven en de tekst 'Nederland herrijst' zijn geweven. Op de rok zijn teksten geborduurd als 'Hulde en Dank aan hen die vielen', 'Marshallplan' en 'Dienen maakt rijk'. Aan een opge-naaide parachute hangt, in koordjes van borduurzijde, een tinnen soldaatje.

Ook het Verzetsmuseum en het Rijksmuseum in Amsterdam, en het Utrechts Kostuummuseum

bezitten exemplaren. Er zou dus een mooie overzichtstentoonstelling te maken zijn.

Verreweg de indrukwekkendste mij bekende variant is de rok van mevrouw J. de Jong-Brouwer (geboren in 1924), die van tailleband tot zoom is volgeborduurd met kleurtjes en kraaltjes. De zoom van deze rok (die in Leeuwarden te zien is) bestaat uit driehoekige punten van oranje stof, allemaal voorzien van een geborduurd monogram: te beginnen bij 5 mei 1946 en eindigend bij 5 mei 1959 staan naast elk volgend jaartal de vervlochten letters JB of JdJB (de naam van de maakster na haar huwelijk). Op de tailleband is in notenschrift het Wilhelmus geborduurd - geïnspireerd door vader Brouwer, die als dirigent van de plaatselijke harmonie weigerde zijn vereniging bij de Kultuurkamer in te schrijven en pas weer wilde spelen als het het volkslied kon zijn. De rok zelf bestaat uit zo'n zeventig blokjes stof van ruim 10 bij 10 centimeter, met uiteenlopende kleuren en motiefjes. In die vakjes zijn gebeurtenissen beschreven vanaf de geboorte van prinses Beatrix (in 1938) tot haar troonsbestijging in 1980, het jaar waarin mevrouw De Jong haar rok 'afslot' om hem, zoals in een van de vakjes staat te lezen, over te dragen aan 'dochter Aafje Klazina'. Dat was overeenkomstig de bedoelingen van Boissevain, die zich de rok voorstelde als een van moeder op dochter overgaande kroniek van het vrouwenleven.

Mies Boissevain-van Lennep

De contouren van de nationale feestrok winnen aan scherpte als we nader ingaan op de motieven en achtergronden van de stuwende kracht van de campagne: Mies Boissevain-van Lennep. Toen zij in februari 1965 overleed herinnerden alle in memoriams aan de vooraanstaande rol die de bankiersfamilie Boissevain speelde in het verzet en aan de grote verliezen die mevrouw Boissevain persoonlijk leed. Haar woonhuis was een doorgangshuis geweest van velerlei onderduikers en had de basis gevormd van een radicale verzetsgroep. Tot de groep behoorden twee van haar zonen en een neef en nicht. Op 2 augustus 1943 werden mevrouw Boissevain en haar nichtje gearresteerd. Zij overleefden Vught en Ravensbrück. Onderweg van de gevangenis aan de Amstelveenseweg naar Vught hoorden ze dat de drie jongens waren gefusilleerd. De echtgenoot van mevrouw Boissevain, al in 1941 opgepakt, stierf vlak voor het einde van de oorlog in een Duits concentratiekamp. Haar oudste dochter zat in de Scheveningse gevangenis, een derde zoon overleefde Dachau. Na haar crematie werd de as van 'mammie' Boissevain uitgestrooid over de erebegraafplaats Bloemendaal waar de drie jongens als verzetshelden na de oorlog waren herbegraven.

De filosofie achter de feestrok

Harmonie was de sleutelterm in de filosofie rond de feestrok: het bonte maar toch gestileerde patroon moest een streven naar een harmonieuze samenleving uitdrukken. Hoezeer mensen ook verschillen, door er moeite voor te doen zou het mogelijk zijn een mooi geheel te vormen. Het werd bovendien het beste geacht als de rok, naar het klassieke Amerikaanse quilt-voorbeeld, werd gemaakt door groepjes vrouwen die lapjes uitwisselden en elkaar hielpen met naaien; door daarbij te vertellen over de oorsprong van de lapjes zouden ze begrip kweken tussen verschillende beroepen en standen. De metaforische verwijzingen naar het wederopbouw-idealisme lagen er steeds dik op: 'nieuw uit oud, opbouw uit afbraak'. Aan het blad Binding, van het Nationaal Instituut, werd door vrouwen uit Winschoten in juli 1946 een eigen rokkenlied ingestuurd:

Detail rok mevr. J. de Jong-Brouwer

4 Mei dragen we lapjesrokken
Van stukjes zij, katoen, fluweel.
Overgeschoten klerenbrokken
Maken samen één geheel.
Het symbool van deze tijd:
Wij bouwen op uit de weinigheid
Van wat restte in ons land
Na vijf jaren oorlogsbrand.

De voorgestane harmonie betrof ook de verhouding tussen het maatschappelijke en het persoonlijke leven. Boissevain wilde er met de feestrok op wijzen dat de traditioneel aan vrouwen toegewezen sfeer - de huiselijke - de basis vormt van het bestaan, de basis ook van de openbare, politieke wereld.

Detail rok, Verzetsmuseum Leeuwarden

Foto's Tom de Ridder,
gemaakt in het Verzetsmuseum te Leeuwarden.

Maar de rok moest op de eerste plaats helpen het nabije verleden te verwerken: 'Vlecht in uw rok het patroon van uw leven Voert dat wat was en wat is in Uw vaan.....'. De rok symboliseerde de oorlogservaringen van vrouwen en moest helpen die harmonieus te integreren in een nieuw vrouwenleven in een nieuw Nederland. Mevrouw Boissevain trok met haar patchwork het land door en vertelde er steeds bij dat het plan was geïnspireerd door eigen belevenissen. Zoals in dit fragment uit een radiopraatje, uitgezonden door de AVRO op 18 april 1946, onder de titel 'De geboorte van een traditie':

'Het was augustus 1943. Het was in de cel smoorheet. (...) De vloer was van steen, de muren waren van steen. De ramen van matglas. De deur van ijzer. Een klaptafeltje, krukjes, een plankje met kroezen, een ton achter een scherpje, een leelijk spiegeltje, waarin je een mismakkt beeld van jezelf kon zien, alleen je hoofd. Leelijk, leelijk, leelijk, alles en kaal. Na 14 dagen kwam de ... waszak. Heerlijke afleiding. (...) In je zenuwachtigheid kun je het niet los krijgen. Eindelijk! Hij is open. Gretig rommel je erin, bekijkt alles, zoekt naar een teken van leven. (...) Ons huis is door den S.D. bezet. Niemand mag erin. Toch heeft iemand gezorgd, dat we wat krijgen en dat is al een troost. En wat kwam er onder uit den zak? Een lappendasje! Misschien 3/4 meter lang en 15 cm. breed. Allemaal kleine lapjes, bont dooreen, fleurig, kleurig, frisch. Lapjes, die ik ken uit kinderjurkjes en japonnen, zorgvuldig gerangschikt en tot een geheel geworden onder de handen van iemand, die van mij houdt. Voor mij gemaakt. Ik heb een prop in m'n keel. Iedereen neemt het dasje in de handen; uitroepen van bewondering, vroolijke gezichten. Opeens is er kleur gekomen in ons celbestaan. Het lapje hangt over het leelijke spiegeltje. Toen ging ik naar Vught, en na een jaar, op Dollen Dinsdag, naar Ravensbrück, die hel van verwording en vernietiging. Het lappendasje was mij al lang afgenomen. Maar, mijn geest hield de herinnering vast. Niet alleen om dat dasje, maar om de heel lieve wereld, die erachter lag, erin verwerkt was.'

De wetenschap dat je elders een geschiedenis had, te midden van mensen die je liefhadden, hielp om niet ten onder te gaan in de alledaagse ellende van het gevangenis- en kampeleven, hielp de hel te overleven. Een van de acht vrouwen in de cel aan de Amstelveenseweg stonk en een zieke nam het enige bed in beslag. De stemming was slecht: 'alle saamhorigheid ontbrak en na een week dreigde eenieder zenuwziek te worden.' Het leek in die omstandigheden een 'wonder' dat een vriendin de vindingrijkheid had om het brievenverbod te omzeilen en 'een boodschap (te) sturen van saamhorigheid, van troost'. De vrouwen schaarden zich om het dasje en Boissevain vertelde van elk lapje waar het haar aan deed denken: 'En zo kwamen alle goede vrienden en familieleden voor mijn geest en ik vertelde maar. Er kwam contact, stemming. Alles veranderde (...)' Aan het feit dat zij in het sjaaltje naast de blauwe zijde van haar eerste baljurk kleding herkende van verzetsmensen, ontleende Boissevain bovendien het vertrouwen dat het verzet werd voortgezet. De das was een les in saamhorigheid en die les was, blijkens Boissevains verhalen, nadien de redding van de 90 vrouwen die veel te dicht op elkaar gepakt de vier dagen durende reis van Vught naar Ravensbrück moesten afleggen.

De rok drukte voor Boissevain een levensfilosofie uit: handenarbeid als Trauerarbeit, als therapie. Het bezig zijn met een harmonie van kleuren zou innerlijke vrede bevorderen. Je moest naar je leven kijken zoals je kleurige lappen bekijkt wanneer je ze smaakvol wilt combineren: uit de verte, zodat je, met afstand tot de details, het geheel kunt beschouwen. 'Het in elkaar zetten van het verleden en heden, daar word je rustig van.' Een vrouw schreef aan het eerder aangehaalde blad Binding dat zij 'door aan haar rok te werken, onder het schikken en groeperen van de vele lapjes een geheel nieuw overzicht over haar leven had gekregen en dat vele herinneringen boven gekomen waren, die haar hadden doen inzien dat zij vele redenen tot dankbaarheid had, die ze alle vergeten was.' De 'arbeid' aan haar rok had 'in haar een nieuw voornemen geboren doen worden om verder iets goeds van haar leven te maken, de harmonie te zoeken en dankbaar te zijn voor wat ze behouden mocht (...)'.

Saamhorigheid

Hoeveel vrouwen en meisjes de feestrok hebben gedragen is mij niet bekend. De Unie van Vrouwelijke Vrijwilligers (UVV) heeft het idee jarenlang gepropageerd en er zijn er ruim 4000 geregistreerd (die van mevrouw De Jong kreeg nummer 234). Uit Binding valt op te maken dat in allerlei steden en dorpen op 4 mei 1946 de rokken werden gedragen, en dat dat ook op Koninginnedag het geval zou zijn.

In sommige dorpen had haast elke vrouw er een aan gehad.

Feestrok, gedragen door Frederiek Steilberg, gemaakt door haar moeder, mevrouw J.C. van Beusekom-van Schaik voor het bevrijdingsfeest in Lienden (Gld) op 5 mei 1946.

Lapjes uit eigen huishouding, waarin veel herinneringen, lapjes opgehaald in het dorp door 'langs de deur' te gaan en restjes van kleding, direct na de oorlog ontvangen in pakketten van familie uit Amerika.

Frederiek droeg de rok bij de traditionele optocht tijdens de bevrijdingsfeesten. In die optocht reed een boerenwagen mee, getrokken door paarden, waarop de meisjes stonden met de feestrokken aan.

Diverse burgemeesters openden in hun gemeente een mogelijkheid rokken te laten stempelen en leraressen lieten schoolklassen rokken maken.

Het hoogtepunt van het fenomeen viel op 2 september 1948 toen bij het defilé ter gelegenheid van het regeringsjubileum van koningin Wilhelmina honderden gerokte vrouwen het lied zongen. (Op beide in Friesland geëxposeerde rokken staat deze datum geborduurd.) Op foto's is de 'bont waaierende' fleurigheid te zien die Boissevain voor ogen stond. Er is bijvoorbeeld een vrolijke foto waarop plattelandsvrouwen, de armen hoog geheven, in rijen van vier hun feestrok tonen. En er is een foto van een stralende Mies Boissevain, in rok, met Prinses Juliana en Eleanor Roosevelt. Aan het defilé was op 26 juni in de Betuwe een proefoptocht voorafgegaan, waarin 'de vrouw van de burgemeester en de vrouw van de boer, de onderwijzeres, de winkelierster en de huisvrouw' in dezelfde rok gekleed de feestdans oefenden. 'Eén dracht ... maakt eendracht', meende Boissevain.

Feminisme

De laatste persverslagen inzake de rok die ik ben teggekomen betreffen Boissevains succesvolle Amerikaanse tournee in 1949. Op de in New York gehouden Women's International Exposition was een Nederlandse stand aan de rokken gewijd. De wederzijdse lapjesuitwisseling die tot het rokkenritueel behoorde, kreeg daar de titel Marshall Plan for Women, naar het grote Amerikaanse hulplan

Mevrouw A.M. Boissevain-van Lennep (derde van links) vertoont tijdens haar toernee door de Verenigde Staten (1948/1949) een patchworkschort. Foto: Beeldarchief IIAV, Amsterdam

voor het verwoeste Europa. Op een foto is een enorme waaier te zien bestaande uit rokken, op andere foto's toont Boissevain haar rok, en er zijn allerlei verslagen van lezingen die ze hield. In gesprekken met onder andere Eleanor Roosevelt bepleitte mevrouw Boissevain voor vrouwen een speciale rol in het 'patching the pieces together after the war' en in het bewerkstelligen van de wereldvrede. Dat het idee van een Nationale Feestrok op vrouwen was gericht is wel duidelijk. Toch is dat gegeven meer dan een

open deur, want het was niet toevallig dat Boissevain een campagne voerde die op vrouwen betrekking had. 'Mrs. Boissevain has always been a convinced feminist (...). Her choice of a skirt as a symbol was because a skirt is strictly feminine', verluiddde een Amerikaans persbericht waarin bovendien bekend werd gemaakt dat 'the magic skirt of reconstruction' moest uitgroeien tot 'an international symbol of feminine value' en 'women's unity'. Feministe was mevrouw Boissevain beslist, zij het van een bepaald genre: ze ging ervan uit dat vrouwen de wereld een speciale inbreng te bieden hebben, en dat niet alleen 'de vrouw' maar vooral ook de wereld daar wel bij zou varen. Vrouwen zouden het goede en het mooie brengen. Innerlijk en uiterlijk; gezondheid, intelligentie en schoonheid hingen in die visie samen. Dat was in het oude feminisme een veel voorkomende manier van denken. Het 'vrouwelijke harmonieuze' werd beschouwd als de missende factor in de maatschappij. Boissevain had als afdelingsvoorzitster van de Vereniging voor Vrouwenbelangen en Gelijk Staatsburgerschap, de erfgename van Aletta Jacobs' oude kiesrechtvereniging, in 1937 actie gevoerd tegen het wetsontwerp waarmee minister Romme gehuwde vrouwen hun arbeid buitenshuis wilde verbieden. Ze was betrokken bij het Korps Vrouwelijke Vrijwilligers en het Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging, waar de centrale registratie van de Feestrok zou worden opgezet. En na de oorlog, in 1946, richtte ze de Amsterdamse vrouwenpartij 'Praktisch Beleid' op, met de bedoeling om meer vrouwen in de politiek te brengen omdat juist vrouwen geschikt zouden zijn om de doorbraakidealen te verwerkelijken. Het is dit geheel van Boissevains leven en denken waaruit we moeten concluderen dat de Nationale Feestrok beslist geen buiten de wereld staande curiositeit was.

Jolande Withuis

NOTEN

1) Dit artikel is een zeer verkorte versie van Jolande Withuis: 'De doorbraak en de feestrok. Een uitnodiging tot onderzoek naar de politieke geschiedenis van sekse rond het einde van de tweede wereldoorlog', in: De Gids 154 (1991), nr 4 (april), 255-268. Eerder verscheen een verkorte versie van dit artikel in 'Kostuum', de jaaruitgave 1991 van de Nederlandse Vereniging voor mode en streekdracht.

2) Lied van de Nationale Feestrok, tekst en melodie: Elisabeth van Maasdijk.

Jolande Withuis is sociologe. Zij doceerde aan diverse universiteiten vrouwenstudies, publiceerde in uiteenlopende bundels en tijdschriften. Ze is sinds 1980 als recensente verbonden aan NRC Handelsblad. Ze quilt niet, maar ze handwerkt voor haar plezier, als kleurrijke afwisseling van zo veel letters.

Misschien zijn er leden van het Quiltersgilde die informatie hebben over het onderwerp, Jolande Withuis is geïnteresseerd in toezending daarvan (via redactie-adres Quilt-nieuws).